

Potapljanje austrijske ratne krstarice „Zenta“ ispred Petrovca

Prof. Ignjatije ZLOKOVIC

Kotor

Pretprošle godine se navršilo šezdeset godina od početka prvog svjetskog rata koji se od prvih dana teško osjetio i u Boki i Crnogorskom Primorju. Granica između Crne Gore i Boke bila je tada i dio granice između dviju zaraćenih država. Osim toga, Boka Kotorska bila je jedna od mirnodopskih, a u ovom ratu glavna operativna baza austrijske ratne mornarice. Inače njena glavna baza je bila u Puli, koju je austr. vlada počela izgrađivati poslije gubitka Venecije i italijanskog prepada pod Visom (1866. g.), a svoj flotni razvoj usmjeravala imajući u vidu obračun sa Italijom za gospodstvo nad Jadranom. Zato je nešto kasnije osnovala mornaričku bazu u Šibeniku, a početkom ovoga vijeka počela je onavljati spoljna utvrđenja Boke i izgrađivati u Tivtu arsenal i luku ratne mornarice, smatrajući Boku, pored pograničnog kraja, glavnim strategijskim uporištem južnog Jadrana.

Ali preko očekivanja austr. pomorskih stratega, prvo ratno krštenje njene flote bilo je u borbi sa francuskom flotom, i to pred Kaštel Lastvom (Petrovac) 16. avgusta 1914. gdje je potonula njena krstarica »Zenta«.

U zoru 6. avgusta krstarica »Sigetvar« i »Zenta« otvorile su vatru na radiostanicu Volujica, ispalivši tako prve plotune u pomorskom ratu na Jadrano.

Cjelokupna austr. flota, na početku prvog svjetskog rata, brojila je: 15 bojnih brodova, 2 oklopljene krstarice, 4 male krstarice, 48 razarača i torpiljera i šest podmornica. Glavnina ove flote ostala je i dalje u Puli, a u Boku su poslata: 2 bojna broda, 4 male krstarice, 2 razarača, 5 većih i 9 manjih tor-

piljarki. Ove jedinice imale su za zadatak odbranu Boke od eventualnog napada s mora, potpomaganje kopnene vojske prilikom eventualnog upada crnogorske vojske u Boku, sprečavanje dovoza hrane i ratnog materijala za Crnu Goru i Srbiju i borbu protiv crnogorskih baterija na Lovčenu.

Šestog avgusta prekinuti su diplomatski odnosi između Crne Gore i Austrije. Austrijska vojska odmah je napustila vanjske djelove tadanjeg Bokokotorskog sreza: Budvu, Paštroviće i Spič, pa je ovu teritoriju zaposjela crnogorska vojska. Austrijska komanda objavila je zatim blokadu crnogorske obale, ali ova blokada nije imala nikakvog značaja, jer je gospodar situacije na Mediteranu, pa prema tome i na Jadrano, bila tada francuska i engleska flota. Sama francuska flota bila je daleko jača od austrijske, jer je brojila 37 bojnih brodova, 3 minopolagača, 36 razarača, 14 podmornica i brod nosač aviona. Pored brojne premoći, postojala je i tehnička kod većine francuskih jedinica.

Prema već pomenutoj odluci o blokadi, iz Boke su isplivljavali svakog jutra jedan ili dva broda, i izvidali crnogorsku obalu, a predveče su se vraćali u svoje baze. Sesnaestog avgusta su ovu službu vršili bordovi »Zenta« i »Ulan«. Bili su zapaženi od francuske flote koja ih je počela goniti. »Ulan« kao brži uspio je da pobjegne i da se skloni u Boku, dok to »Zenta« nije mogla, već je bila prisiljena da primi borbu u kojoj je podlegla.

Potapanje »Zente« bila je jedna od mnogih demonstracija koje je saveznička flota vršila prema austrijskoj, kao i austrijskim obalnim položajima, jer teško da su 17 francuskih bojnih brodova, još više razarača i lakih krstarica, k tome 5 engleskih jedinica krenuli da traže dva austrijska broda već su ovi njih susreli prilikom patroliranja, a austrijski brododovi se nijesu usuđivali izaći iz Boke samo po danu, i to nikada u brojnijem sastavu.

Detaljnije podatke o ovom događaju navodim iz vještaja zapovjednika »Zente« kapetana fregate Paula Pahnera koji je poslao svojoj komandi, iz zarobljeničtva — Cetinje, sa datumom: 18. avgusta 1914.

Po ovom izvještaju »Zenta« je 16. VIII isplovala iz luke Tivat u 4 sata izjutra. Vrijeme je bilo povoljno za plovidbu. Brod se nalazio u pripremnom stanju sa poštrenom izvidničkom službom. U 7.45 plovili su između rta Volujice i rta Mendersa i opazili od jugozapada pramenove dima sa brodova koji su im se brzo približavali. U to im se ukazao i brod »Ulan« koji je prije njih opazio savezničke brodove i plovio punom parom s namjerom da što prije umakne u Bokokotorski zaliv.

Komandant »Zente« je također usmjerio brod sa najvećom brzinom prema rtu Oštro. Veća grupa francuskih brodova im se približavala, obrazujući borbenu liniju — brod iza broda — usmjerenu također prema rtu Oštro.

Razarač »Ulan« bio je nešto brži pa je izmakao paljbi Francuza i neoštećen ušao u Boku. Kad je zapovjednik »Zente« vidio da ne može umaći usmjerio je pravac na Kaštel Lastvu (Petrovac) jer su mu strateški razlozi diktirali da bude bliže kopnu. Uz pomenute francuske brodove kaže da je zapazio i nekoliko engleskih krstarica. Oko 9 sati počeo je primati hite od 3—4 saveznička broda i to sa daljine od 9.000 m. Odbrambeni topovski meci »Zente« nijesu joj koristili jer su bili osrednjeg kalibra i kraćeg dometa. Pogotci savezničkih brodova najprije su onesposobili mašinu na »Zenti« i ubili njenog glavnog rukovodioca. Onesposobljen za manevrisanje brod je sada predstavljao nepokretnu metu. Posada se i dalje borila ali bez cilja i uspjeha. Saveznički topovi planski su rušili ostale dijelove broda i prouzrokovali požare na raznim mjestima, naročito na palubi i pravili otvore kroz koje se brod punio vodom.

»Zenta« se nalazila oko pet milja pred Petrovcem kad je počela da tone i njen zapovjednik naredio posadi napuštanje broda. Brod je nestao sa morske površine u 9 s. i 40 m. kada je i prestala vatra sa savezničkih brodova. Zapovjednik Pahner kaže da od strane savezničkih brodova nijesu preduzeti nikakvi pokušaji spasavanja, već da su neki plivali do samog kopna (Petrovca) dok su on i grupa oko njega bili spašeni od mjesnih čamaca koji su vijali zastavu »Ženevske konvencije« i da su se iskrcali na ostrvcu Sv. Nedjelje, jer »nijesmo željeli pasti u ruke Crnogorcima. Goli malaksali i bez oružja nijesmo mogli, nekoliko sati kasnije, pružiti nikakav otpor crnogorskim vojnicima koji su, pod komandom jednog oficira, došli s čamcem da nas odvedu«.

Ipak priznaje da su bili smješteni u zgradi »Stanične komande«, nahranjeni, i koliko je bilo moguće odjeveni, a ranjenici da su bili previjeni i njegovani. Nigdje ne pominje broj poginulih. Na drugom mjestu vidimo da se spasilo 130 ljudi, a to je polovina posade.

Konačno smatra da je u neravnoj borbi smjelom odbranom postigao moralan uspjeh, mada nije mogao da u pomenutim okolnostima zada neprijatelju gu-bitke.

Koliko smo mogli provjeriti, izvještaj je vjerno prikazao borbu »Zente« s francuskim brodovima. Držanje komandanta, oficira i posade bilo je zaista hrabro. Ali neke netačnosti u izvještaju umanjuju više njegovu ozbiljnost nego autentičnost. Tako komandant Pahner pri kraju kaže, da je čamac koji je spasio njega i njegovu pratnju nosio zastavu Ženevske konvencije (Crvenog krsta). Doznali smo da je to netačno. Poznato je, da su spasavanje vršili mještani sa svojim čamcima (jer drugih nije ni bilo), i da nijesu vijali nikakvu zastavu. Ne znamo, zašto ovo Pahner umeće. Valjda se boji zamjerke svojih pretpostavljenih što se predao. Dalje, da li računa na naivnost svojih starješina, i svih koji izvještaj čitaju, kad kaže, da on i njegova grupa nije željela »pasti Crnogorcima u ruke i iskrcali smo se na grebenu Sv. Nedjelje«. Gdje će se iskrcati nije odlučivala njegova želja, već nužnost momenta. Greben (ostrvce) Sv. Nedjelje je oko 750 m udaljeno od kopna i prirodno da su čamci, u prvi mah, spasene iskrcavali gdje im je bilo bliže, da bi brže mogli spašavati ostale koji su se još nalazili u moru na raznim daljinama. Također izgleda smiješno komandantovo opravdavanje da »goli, malaksali i bez oružja nijesmo mogli, nekoliko sati kasnije, pružiti nikakav otpor crnogorskim vojnicima koji su, pod komandom jednog oficira, došli jednim čamcem da nas odvedu«. Ali brzo su uvidjeli da je njegovo nepovjerenje prema Crnogorcima bilo neopravdano. On i cijela zarobljena posada bili su i u Kaštel Lastvi (Petrovcu), i kasnije na Cetinju vrlo dobro paženi, jer su kasnije — poslije povratka u Austriju — najljepše govorili o postupanju prema njima.

Poslije ovog događaja sa »Zentom« prestala je blokada Crnogorske obale.

Glas o potapanju »Zente« ublažio je potištenost naroda u Boki koji je tada proživljavao nečuveni teror austrijske vojne uprave. Hapšenja i internacije, smrtne presude, uzimanje taoca, prisilni radovi, prisilno i kompletno preseljavanje stanovnika pograničnih mjesta bili su stalno na dnevnom redu. Brzo iza ovoga stigle su vijesti o tzv. »kaznenoj ekspediciji austrijske vojske« koju je poveo general Potiorek na Srbiju (12. do 24. VIII) koja se završila teškim porazom i pobjedom srpske vojske na Ceru. Ovo je podiglo duh naroda i u korijenu ubilo propagandu austrijskih vojnih krugova o nepobjedivosti Austro-Ugarske monarhije.

Sa potapanjem »Zente« počinje opadanje austrijske ratne flote koju ni u daljim ratnim godinama nije pratila ratna sreća, pogotovo kada je ulaskom Italije u rat protiv Austrije i Njemačke brodogradnja Francuske i Engleske bilo pojačano.

Austrijsku ratnu flotu onesposobio je za dalje akcije i poznati Ustanak mornara u Boki Kotorskoj 1. i 2. februara 1918. godine, kada su posade na četrdeset plovih jedinica na jarbolima izvjesili crvene i narodne zastave nošeni — pored mnogih socijalno ekonomskih i nacionalno-oslobodilačkih razloga — i idejama Oktobarske revolucije.

Ovaj ustanak je pospješio konačno raspadanje Austro-Ugarske monarhije i njene flote, svega devet mjeseci poslije pomenutog Ustanka.